

Az Akadémia tűzpróbája

PUBLICISZTIKA - LXIII. évfolyam, 12. szám, 2019. március 22.

Két hete, amikor legutóbbi cikkem itt megjelent, az MTA és az ITM tárgyalásainak egy szakaszát lezáró szándéknyilatkozat látott napvilágot. A sajtóban éppúgy, mint a kutatók között, főleg tanácstalanság, de az utóbbiak körében letargia és elégedetlenség is tapasztalható volt. Sokan elkezdtek találgatni, részben a szöveg pontos jelentéséről, részben Lovász László elnök szándékairól, és a kedélyek máig nem csillapodtak.

„Hogy lássa nevemet kiszögezve a templomajtón”

A megjelent szöveg egy szándéknyilatkozatot, illetve kilenc javaslatot tartalmaz. Közülük az előbbi okozta a kavargást: „A Magyar Tudományos Akadémia elnöke tudomásul veszi a Kormány szándékát, miszerint az MTA kutatóintézet-hálózatát az Akadémia szervezetén kívül kívánja működtetni.” A zsebből előrántott értelmezések egyből behódolásról, megadásról, lemondásról szóltak. Az egyre kevésbé megbízható hírforrás *Index* is – ráadásul hat nappal később – így foglalta össze az addigi eseményeket: „Az MTA elviekben belement, hogy elvegyék tőle a kutatóintézeteket.”

Nos, nem. Ehhez mindössze egy értelmező szótárt kellett volna csak fellapozni (lám, legalább az MTA Nyelvtudományi Intézete nem fölösleges), és megnézni benne a „tudomásul vesz” szócikket, ahol ez áll: „a) értesül róla, figyelembe veszi; b) elfogadja, helyesli”. A diplomácia nyelvszokása szerint pedig mindig a gyengébb, a kevésbé elkötelező jelentést kell alkalmazni, ha kétség merül fel. És ez esetben is így áll a helyzet. Az MTA delegációja magyarul felfogta, megértette, hogy a kormány mit akar, de nem fogadta el. A második pontban felsorolt javaslatok pedig csak akkor érvényesek, ha az első pontot az MTA nemcsak tudomásul veszi, de el is fogadja.

Erre azonban sem az elnök, sem a tárgyaló küldöttség, de még az MTA Elnöksége sem rendelkezik felhatalmazással, csakis a közgyűlés, amely maximum 365 akadémikusból és 200 választott képviselőből áll, akik az egész ország tudományos életét leképezik. Ők pedig május elején ülnek össze, és addig a tárgyaló partnereknek egy olyan előterjesztést kell kidolgozniuk, amelyet az elnökség támogatónak tud a plénum elé terjeszteni.

Mivel a kilenc javaslat részletes elemzése e cikk terjedelmét meghaladná, inkább pár könnyen aligha kidolgozható pontot ragadok ki. A jövő évtől új, az MTA-n kívüli keretben működtetnék a kutatóhálózatot (KH). Ha így lenne, akkor a KH-nak biztosítékot kellene kapnia, hogy csak nemzetközi értékelések alapján lehet hozzájuk nyúlni, megszüntetni vagy átszervezni őket, különben akár átkerülésük másnapján megindulhatna bármelyikük felszámolása, átszervezéssel való létszámleépítése vagy a semmi eredményt fel nem mutató kormányalapítású „kutató”-intézetekkel való összevonásuk. A dolgozóknak továbbá garanciát kell kapniuk, hogy közalkalmazotti státuszuk megmarad.

Azután az intézetek „az MTA névjegyét (»brandjét«) használhatják, ha az MTA követelményeinek megfelelnek”. De hát egyrészt ma is megfelelnek az MTA követelményeinek, ha meg netán majd nem felelnek meg, akkor mi történhet velük? Az „MTA Iksztudományi Intézetből” sima „Iksztudományi Intézet” lesz? És mit ér a név, ha más a működtető? Ezzel talán majd meg lehet téveszteni a tájékoztatlan külföldi partnereket? De hiszen nemcsak az alapító okiratokat kell újraírni, hanem az összes nemzetközi szerződést is újra kell kötni, és az intézményeket a nemzetközi tudományossággal elfogadtatni, hogy ezek ugyanazok, amelyek korábban voltak. (Már ha tényleg ugyanazok maradnak...)

Mert ha az lenne a cél, hogy jobban működjenek, mint az oly sokszor elhangzott, ahhoz egyrészt tudni

kellene, hogy mely szempontból vagy területeken volt rossz a munkájuk, illetve milyen módon tenné eredményesebbé őket az új szervezet, erről azonban eddig semmit nem hallottunk. Ráadásul az erre szolgáló felmérés már januárban a hamvába halt – de erről majd alább.

Egyelőre csak annyi biztos, hogy ha a KH kikerül a költségvetési szférából, akkor megszűnik az átláthatósága, és senki nem követelhet tőle adatokat a pénzügyi és személyzeti tevékenységeiről. De vajon megéri-e ezt odaadni cserébe a közbeszerzések elkerüléséért?

„Egy szikrányi becsület”

Térjünk vissza a szándéknyilatkozat keletkezéséhez. Addig a pénteki napig az MTA képviselői tartották magukat az ITM követeléséhez, hogy a tárgyalások részletei maradjanak titokban. Nem is hoztak nyilvánosságra semmit, jóllehet a tárgyalásoknak az ITM számára átadott hangfelvétele valahogy a *Magyar Hírlaphoz* került, és az rendesen kicsemegezett belőle olyan részeket, amelyek az ITM álláspontját támogatják.

A tárgyalás végén az MTA kérte, hogy a szándéknyilatkozatot még ne hozzák nyilvánosságra, de mivel az ITM azonnal meg akarta jelentetni a honlapján, az MTA sem tehetett mást, mint hogy maga is közzétette. Lovász elnök nyilván csak egy megfelelő magyarázat kíséretében tájékoztatta volna a kutatói közösséget a történetekről, de mivel a találkozó után szinte azonnal külföldre kellett utaznia, az indoklás három napot késett.

Március 11-én, hétfőn viszont robbant a bomba. Lovász elnök körlevélben közölte: meg van győződve, hogy csakis az MTA keretein belül működő KH tudja garantálni a minőséget, de „Miniszter úr elmondta, hogy a Kormány nem fogadja el az MTA álláspontját, és az MTA kutatóintézet-hálózat akadémiai köztestülettől független, új szervezeti formában történő működtetését a kormányzati álláspont sarokkövének tartja. Kilátásba helyezte, hogy amennyiben az MTA ragaszkodik saját álláspontjához, akkor a Kormány törvénymódosítással az MTA egyetértése nélkül is átveszi a kutatóintézeteket. A szándéknyilatkozat megvalósulása esetén egyben maradhat a kutatóhálózat, az MTA megkerülhetetlen lesz ennek szakmai irányításában és döntéseiben, továbbá megmaradna a kutatóhálózat ingó és ingatlan vagyona és az MTA »brand« is.”

A pénzek visszatartásával való fenyegetések után tehát az egyoldalú törvénymódosítás belengetésével lépett szintet Palkovics miniszter a zsarolási saktáblán, amire az MTA delegációja csak egy kétértelmű bevezető mondattal tudott reagálni. Ezzel együtt nem csuktak be minden ajtót a további ellenállás előtt, egyrészt mert, mint láttuk, előbb az elnökség, azután a közgyűlés is szükséges, hogy nyilatkozzon.

Mint már többször rámutattunk, az átalakítás mellett nem szólnak érvek: a csekély mértékű innovációra, a szabadalmak hiányára, a rossz működésre való hivatkozások mind üresek, tartalmatlanok, indokolhatatlanok, hiába veti be az ITM a fizetett tanácsadóit a Mandineren. Ennek tudható be, hogy a 7+7 fős MTA-ITM „értékelő” bizottságot gyakorlatilag lenullázták, s január óta nem hallunk róluk, miközben a mostani szándéknyilatkozat révén a január végén egy hónapos határidővel meghirdetett „Tématerületi Kiválósági Program” is eltűnt az ITM kommunikációjából, vagyis nemcsak a paritásos bizottság felszólítására kidolgozott felmérések, hanem az alapellátás visszanyerése érdekében február végére elkészített és Lovász elnök kezébe leadott (de nem továbbított) „igénybejelentő” pályázatok is fölöslegesen elvégzett munkálatoknak bizonyultak. Ki dolgozik itt rosszul? – tennem fel a kérdést, ha lenne reményem rá, hogy önkritikus választ kapok rá.

Ha nincsenek érvek, akkor csak arra az egy idézetre hivatkozhatunk, amely nagyjából egy éve hangzott el a miniszterelnök szájából: „A választások után természetesen elégtételt fogunk venni, erkölcsi, politikai, jogi elégtételt is.” Amivel egybecseng az ITM-hez közel álló szakemberek által jelzett végső ok, a kormányfő akarata, amelynek Palkovics miniszter csupán a kapkodó végrehajtója.

„Ez a fráter azért akasztatja fel gazdatársait, hogy a földjüket megkaparintsa”

Az elnöki levél alapján tehát azon sem kellene meglepődnünk, hogy előkészítő albizottságok alakulnak meg, hogy a KH elszakításának esetére kidolgozzák a részleteket, amelyek segítségével az ITM szándéka szerint legkésőbb jövő januárra működőképes lesz az új konstrukció. Ha igazak a hírek, az MTA részéről lennének stratégiai, szervezeti, jogi és finanszírozási albizottságok is, és a tárgyalásokban az alelnökök, a főtktár, néhány főigazgató és a Titkárság vezető munkatársai vennének részt. Az ITM azonban csak két albizottságot szeretne látni, és az ő oldalukról Szabó Gábor, a szegedi egyetem volt rektora, Maróth Miklós akadémikus, aki a tetszhalott 7+7-es MTA-ITM bizottság ITM oldali elnöke, Pavlik Lívía, a Corvinus Egyetem kancellárja, Nyikos Györgyi, az NKE Államháztartástani és Pénzügyi Jogi Intézetének vezetője, és a sajátos államigazgatási, valamint MTA-közeli előélettel bíró Gál András Levente ügyvéd (irodája?) vesz részt. Pavlik jelenléte arra utal, a rendkívül kockázatos vagyongazdálkodó alapítványnak az utóbbi időben háttérbe szorult ötletét még nem engedték el. Úgy tudni, egy ponton Sárközy Tamás, a nagy tekintélyű jogász neve is felmerült, de a végleges névsorból kimaradt.

Ha az elnökség támogatná a KH leválasztását, akkor ezt követően a közgyűlésnek már nem elvekről, hiszen az ördög a részletekben lakozik, hanem egy alaposan kidolgozott tervezetről kellene szavaznia, amelyet előbb mind a 11 tudományos osztálynak egyenként meg kellene tárgyalnia. Erre egyedül az áprilisi osztályülések adnának alkalmat, vagyis az albizottságoknak vagy észvesztő gyorsasággal kellene mindent tető alá hozniuk, vagy – és ez a valószínűbb – a tervezet és következképpen a leválasztás elveinek megvitatása egy őszi rendkívüli közgyűlésre halasztódik, ami ellen Palkovics máris bevetette az arzenálját.

A miniszter zsarolási potenciálja ugyanis nem merül ki az egyoldalú törvénymódosítás lehetőségében: a javaslatok között van egy május 31-i határidő is, ameddig az ITM úgymond „biztosítja (...) az MTA kutatóintézet-hálózat működését szolgáló személyi és dologi forrásokat”. Ami egyrészt mulatságos, mert január 1-jétől a dologi forrásokat az ismételt tiltakozások ellenére sem utalták át, másrészt az meg szármalasan kicsinyes, hogy ha mégsem születik közgyűlési elfogadás, akkor ezzel revolverezheti tovább az MTA-t. (Miközben már eddig is törvénysértően tartotta vissza a KH-nak járó pénzeket.)

De miért is kell Palkovicsnak meg a főnökének az MTA hozzájárulása, ha a lex CEU esetében már bevált sürgősségi törvénymódosítással, amihez még csak parlamenti kétharmad sem szükséges, minden megoldható? Nyilván azért, mert akkor ország-világnak fel lehetne mutatni, hogy az MTA is akarta, de legalábbis elfogadta a KH kiszervezését. És akkor nem kell félniük, hogy az erőszakkal átvert változtatás folytán a nemzetközi szervezetek, a társintézetek a máshol még viruló szolidaritásról bizonyágot téve esetleg megszakítják a kapcsolatot a már nem akadémiai kutatóintézetekkel. Erre a támogató nyilatkozatok áradata alapján elég nagy esély van, és érdekes módon ezt eddig az MTA nem használta ki a tárgyalásokban. Pedig már többen felvetették, hogy a kormány célja az EU-tól érkező innovációs támogatások átcsatornázása lehet. Márpedig ha kétséges a legitimitásuk a szervezeteknek, amelyek várnák az utalásokat, akkor ez a nagy terv dugába dől.

„Az ártatlan keresztyének mind örvendenek szívükben, hogy itt székel falujukban ez a bíróság”

Nagy visszhangot keltett a sajtóban az eredetileg a közösségi portálon publikált négyoldalas levél, amelyben Szabó András Péter, az MTA BTK Történettudományi Intézetének munkatársa háborodott föl az egyik kormányoldali sajtómunkás mondatain: „A hivatalos tudomány képviselői, az íróasztalukhoz ragaszkodó régi komcsik és liberálisok, gyakorlatilag megszállták a magyar szellemi élet kulcspozícióit. Miért lenne másképp ez a magyar történettudomány legfontosabb kutatóműhelyeiben? Futtatott és sztárolt értelmiségiek tucatjai jutnak eszembe, akik a pártállami időkben bevették magukat egyetemre,

tanszékre, kutatóintézetbe, és nyilvánvalóan onnan is fogják kivinni őket végelgyengülésben. Hogy a világ elrohant mellettük, és hogy kutatói ösztönük úgy 1993 óta nem működik, csekélység.”

A történész erre felhossa, hogy 1993-ban csupán 13 éves volt, ő maga a kecskeméti református gimnáziumban végzett, intézetét egy volt pannonhalmi diák vezeti, annak helyettese a piaristáknál tanult, továbbá a szintén szakmabeli főigazgatójuk Batthyány-körös (és amit még nem tudhatott akkor, pár napja még Széchenyi-díjat is kapott), szóval milyen alapon állítják, hogy a zömében 30-40 éves korosztálybeliekből álló közösségük tagjai „régii komcsikként vagy liberálisokként megszálltak” akármit is.

Szabó tisztességes választ adott az olyan rosszindulatú vádakra, amelyek már hónapok óta, pontosan a nyári parlamenti döntést követően összehangoltan zúdulnak az MTA-ra és intézeteire a lassan már csak sakálsajtónak nevezhető termékekből. Érdekes azonban, hogy történészként nem figyelt föl védekezésének az eretnek-, boszorkány- és koncepciós perekből ismerős momentumára, a kísérletre, hogy a vádlott bebizonyítsa, ő jó keresztény (katolikus, református, hívő, kommunista stb.), miközben bár a per névleges tárgya ez a kérdés, valóságos célja valami egészen más: a vádlott megtörése, megalázása, birtokainak elkobzása és így tovább.

Mondjuk ki nyíltan: az MTA és kutatóhálózata ellen koncepciós per folyik, és ha a „vádlott” bármit is beismer, illetve elfogad, az maga lesz a bizonyíték.

„Megannyi jó keresztyén, hű tagjai az egyháznak”

Az MTA oldalán a jelenleg folyó tárgyalásokban négy eltérő felhatalmazású és esetenként eltérő érdekű csoportot lehet megkülönböztetni. Az első, egyszemélyes halmaz maga Lovász László elnök, aki kezdetről fogva nem kívánt élni elődje maximális döntési monopóliumával, de az elmúlt időszakban kénytelen volt az Akadémia legfőbb vezetőjeként viselkedni. A második a vezetés (alelnökök, főtítkárs és helyettese) nemcsak tudományterületileg, de érdekeltségükben és aktivitásukban is változatos tagjai, hiszen hárman is a KH-ban dolgoznak, egyikük igazgatóként. A következő csoport az elnökség a 6 tagú vezetéssel, a 11 osztályelnökkel és a 9 választott taggal (a tanácskozási jogúak és meghívottak mellett), akik között kisebbségben vannak a KH-ban alkalmazottak, de ez nem akadályozza annak, hogy a KH érdekeit következetesen képviseljék, amint ennek tanújelét adták korábbi állásfoglalásaikban is.

A negyedik csoport a főigazgatók 15 tagú csapata, akiknek megítélésük szerint az érdekeik egymással és saját magukon belül is konfliktusosak. Egyfelől vannak olyan élet- vagy természettudományi intézetek, amelyeknek a helyzete viszonylag biztosnak látszik az ITM által kieresztett majdani új keretben, ám a humán- és társadalomtudományiak igencsak tartanak az új világtól, nem kis részben a fent idézett sajtóhadjárat, de a hozzájuk hasonló tudományterületekben alapított kormányzati „tudományos” intézetek fenyegető jelenléte miatt. Nem csoda, hogy többen hitelt adnak annak a híresztelésnek, hogy az egész átalakítási ötletet Schmidt Mária súghatta a kormányfő fülébe.

Bár a főigazgatók hajlékonysága a Palkovics-tervvel szemben magyarázható lenne az alkalmazottaknak, de maguknak a kutatásoknak is az egzisztenciális fenyegetettségével, mivel azonban az Akadémiai Dolgozók Fóruma (ADF) nagy szavazati aránnyal utasította el a behódolást, úgy vélem, az is közrejátszik engedékenységükben, hogy gondolniuk kell a saját személyes jövőjükre is. Hiszen ha átalakul a KH-t irányító szervezet, akkor megbízatásuk január 1-jével megszűnik, és új kinevezést csak a majdan felálló és ma még ismeretlen összetételű irányító testülettől kell kapniuk, amely jelenlegi kompromisszumkészségüket nem felejtheti el. Amúgy pedig vannak e csoportokon belül és kívül, akik éppen az új irányító testület vezetőjének is szívesen képzelnék magukat.

Van még persze két további játékos is: az egyik a közgyűlés, amely ugyan decemberben nagy többséggel utasította el a KH átadását, de mivel ez az Elnökség javaslatára történt, ráadásul Palkovics László meg is sértette a testületet, ha most az elnökség a kiegyezést javasolja, akkor könnyen elképzelhető, hogy azt a

közgyűlés meg is szavazza.

A másik az ADF, amely hatékony kommunikációs stratégiát és jól működő szervezetet épített föl, de jogszabályokban rögzített felhatalmazása nincsen, csupán a KH alkalmazottai által ráruházott legitimitás. Ők az egyetlen résztvevő ebben „bátorságpróbában”, akik akár saját egzisztenciájuk veszélyeztetése árán is következetesen szembenállnak a KH Akadémia alóli kikerülésével. Úgy gondolják, az MTA vezetése túl korán „rántotta félre” a kormányt ebben a játékban, mert ha tovább tartanak ki, akár többet is elérhetnének.

Mind az Európai Néppárt választmánya, mind az MTA Elnöksége az *ÉS* lapzártája után ül össze. A két testület döntése ki fog hatni az ország, illetve az Akadémia további sorsára. Addig pedig tartsuk magunkat Ráfáel arkangyal szavaihoz, melyekkel John Proctor biztatta Mary Warrent: „Tedd azt, ami jó, és akkor nem érhet bánthatom sohasem.”

*

Március 15-én, a nemzeti ünnepen játszották el Pesten a szombathelyi Weöres Sándor Színház Alföldi Róbert rendezésében Arthur Miller *A salemi boszorkányok* című színművét. A felkavaró előadást a végén a közönség állva tapsolta meg. A darab eredeti címe *The Crucible* (A tűzpróba) volt. Címeinket ennek a szövegéből válogattuk, Hubay Miklós fordítása alapján.